

ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК ЛЮТИЦЬКОГО СОЮЗУ (КІНЕЦЬ X – ПОЧАТОК XII ст.)

Микола Рудь

POLITICAL DEVELOPMENT LUTYTSKYI UNION (THE LATE X – EARLY XII CENTURY)

Mykola Rud

In the article on the basis of narrative sources and special historical literature analyzes the process of emergence, features of political development and decline of the Lutytskyi Union in the late X – early XII centuries. The research is based on the principles of historicism, scientific and authorial objectivity, as well as on the use of general scientific (analysis, synthesis, generalization, comparison) and special-historical (historical-typological, historical-systemic) methods.

It is noted that the decisive moment in the formation of the Lutytskyi Union was the uprising of the Polabian-Baltic Slavs in 983, the reason for which was increased tax oppression and the forcible planting of Christianity by German secular and spiritual feudal lords on the territory of Polabia. Specific issues of the political system of the Lutytskyi Union are analyzed. At the same time, the importance of people's meetings in the social and political life of Lyutichy is emphasized. Most likely, it was a gathering of representatives of tribes, probably heads of small burgh districts, who discussed the main issues of the life of the Lutytskyi Union, under the roof of the temple in Retra. Undoubtedly, the voice of the priesthood was strong at the meeting.

The military-diplomatic relations of the Lyutichy people with neighboring peoples, primarily Germans and Poles, during the period under consideration are followed. The conducted analysis allowed the author to establish that the Lutytsky Union, which arose at the end of the 10th century, in order to repel external aggression, was a kind of «aristocratic republic» with rather strong remnants of military democracy.

It was established that the Lyutichi did not realize the state-consolidating role of Christianity in time. A negative role in the process of forming their statehood was played by pagan religion, which helped the nobility preserve and maintain the disunity of the tribes.

It is proved that the integrative role of the Svarozhich cult turned out to be insignificant, it could not compensate for the lack of a strong central power among the Lyutichi. The desire of the caste of priests to usurp power in the Lutyk union led in the middle of the 11th century to the internecine struggle between the tribes that were part of it. This convincingly testifies to the weakness of the Lyutichy confederation as a political organism which became one of the main factors of the enslavement of the Lyutichy in the 12th century German state.

Keywords: Lutitskyi Union, Kessiner, Zerezepani, Dolenchany, Rotary, Retra, meeting, Svarozhych cult, priesthood, obodriti, Germans, Poles.

На відміну від інших західнослов'янських народів типовим для котрих було формування державності шляхом переходу від племінних спільнот до князівства, а потім до ранньофеодальної монархії. Дещо своєрідним був хід державотворчих процесів у чотирьох племен північного Полаб'я – хижан, черезпенян, доленчан і ротарів, які в умовах перманентного протистояння німецькому «Дранг нах Остен» утворили наприкінці X ст. у межиріччі Варнави і Одери Лютицький Союз, політичний устрій котрого у X–XI ст. зберігав низку архаїчних рис і характеризувався повною відсутністю князівської влади.

Реконструкція історичного минулого лютичів, як і в цілому полабських слов'ян пов'язана з великими труднощами, оскільки, як відомо, писемні джерела про полабів вийшли з під пера іноземців і мають суперечливий тенденційний характер. В основному це німецькі хроніки XI–XII ст. Тітмара

Мерзебурзького, Адама Бременського і Гельмольда. Однак, при критичному ставленні до даного типу джерел з них можна почерпнути багато цінних даних з полабо-слов'янської проблематики.

Суспільно-політичний лад велетів – лютичів у добу раннього середньовіччя знайшов досить широке відображення у працях медієвістів другої половини ХХ – початку ХХІ ст., передусім німецьких (В. Брюске, В. Фрітце, Й. Херманн) і польських (Г. Лябуда, Ю. Відаєвич, Є. Стржельчик, З. Суловський). Проте, через певну політичну заангажованість і недостатнє врахування протилежних точок зору окремі аспекти даної проблеми, на жаль, і понині залишаються недостатньо розробленими. До них, безумовно, належить питання виникнення Лютицького союзу та специфіки його політичного розвитку наприкінці Х – на початку ХІІ ст., що й стане предметом розгляду у даній статті.

Вирішальним моментом в утворенні Лютицького союзу, на думку переважної більшості дослідників (Bruske 1955 s. 15; Strzelczyk 2013, s. 63; Szrejter 2016, s. 7, Саливон 1985, с. 131; Бодрухин 2007, с. 100), стало повстання полабсько-прибалтійських слов'ян 983 р., причиною котрого було посилення податкових утисків і насильне насадження християнства німецькими світськими і духовними феодалами на території Полаб'я.

Судячи з даних джерел, вже в 977 р. лютичі відійшли від християнства, а у 983 р., коли за Ельбою поширилася звістка про тяжку поразку Оттона ІІ у 982 р. поблизу Котрони в Італії від арабів, вони підняли повстання проти німців (Labuda 2002, s.211). За повідомленням Тітмара Мерзебурзького, 29 червня 983 р. значний загін озброєних лютичів раптово напав на один з опорних пунктів німців на правому березі Ельби-Гавельберг, винищивши там німецький гарнізон і зруйнувавши християнські церкви (Титмар 2005, кн.. ІІІ, р. 17, с. 42).

На третій день спротиву загони повсталих оточили найбільший міський центр центрального Полаб'я – Бранібор. Переляканий єпископ Фолькмар і маркграф Дітріх втекли з міста, а католицьке духовенство, що залишилося в Браніборі, потрапило в полон (Титмар 2005, кн. ІІІ, р. 17, с. 42). На цьому однак повстання полабських слов'ян 983 р. не закінчилося. Доведені до крайньої межі німецькими утисками слов'янські загони переправились поблизу Магдебурга через Ельбу і спалили монастир Св. Лаврентія в місті Кальбе, «а потім, – як зазначає Тітмар, – били наших, що втікали, як полохливих оленів. Наші гріхи вселяли нам страх, а їм мужність» (Титмар 2005, кн.. ІІІ, р. 18, с. 42)

Результатом повстання 983 р. було припинення залежності лютичів від німецьких феодалів, ліквідація християнства на території Північного і Центрального Полаб'я і повернення полабо-слов'янського населення до язичництва. Наслідком переможного повстання заельбських слов'ян 983 р. було й остаточне об'єднання чотирьох велетських племен – хижан, черезпенян, доленчан і ротарів у Лютицький союз. «Найбільш сильні серед них, – як наголошує Адам Бременський, – ротарі, що живуть посередині; місто їх знаменита на весь світ Ретра, яка є центром ідолопоклонства. Великий храм побудований там для демонів, головним з котрих вважається Редегост. Образ його виготовлено з золота, а ложе з пурпуру. Це місто має дев'ять воріт і зі всіх боків оточене глибоким озером, але шлях по ньому дозволено лише тим, хто приносить жертви або бажає отримати відповідь [оракула]...» (Адам 2011, кн. ІІ, р. 21, с. 41).

Згідно повідомлень джерел, відправляючись на війну лютичі молились у Ретрі своїм богам, тут знаходились бойові знамена, котрі виносились лише під час військових походів, а при щасливому поверненні з війни тут ушановували щедрими дарами язичницьких богів. (Титмар 2005, кн. VI, р. 23, 25, с. 41–42). Храм Редегоста (Сварожича) у Ретрі був центром об'єднання лютицьких племен, для котрих язичницька віра стає ідеологічним знаменом у боротьбі з німецько-католицькою експансією на Схід. Він ушановувався слов'янським населенням усього Північного Полаб'я, яке несло сюди свої дари.

Ретра була не лише релігійним, але й політичним центром лютичів. Тут проходило віче, яке здійснювало верховну владу у Лютицькому союзі. Тітмар так описав їх самоуправління: «Всіма ними, що називаються загальним ім'ям лютичі, не управляє який-небудь один правитель. Вирішення необхідної справи обговорюється на загальних зборах, після цього усі повинні дати згоду на його виконання. Якщо ж хтось з селян не погоджується з прийнятим рішенням, його б'ють палицями, а якщо він і поза зборами відкрито чинить опір, його карають або спаленням і повним розграбуванням його майна, або сплатою відповідної його рангу суми грошей у їх присутності» (Титмар 2005, кн. VI, р. 25, с. 103).

Про важливість народних зборів у суспільно-політичному житті лютичів свідчить і Гельмольд, повідомляючи про ободритського князя Мстівоя, котрий саме на зборах у Ретрі просить у лютичів допомоги (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 16 с. 172–173). Соціальний склад зборів неясний. Важко уявити, щоб у них брали участь всі вільні ополченці лютицьких племен, хоча

формально вони і виражали волю всього народу. Швидше всього це було віче з представників племен, можливо очільників малих бургових округів. Вони обговорювали найважливіші питання життєдіяльності Лютицького союзу під дахом храму у Ретрі. Безперечно, сильним на зборах був голос жрецтва. Р. Шмідт вважав його навіть вирішальним, називаючи форму правління лютичів федеративно-республіканською, з яскраво вираженою язичницько-сакральною основою. (Schmidt 1974, s. 198).

Один з останніх бастионів язичництва на рубежі X–XI ст. у Центральній Європі – Полаб'я перебувало в оточенні християнських держав – Німеччини, Данії, Польщі і Чехії. Однак, їх завойовницькі походи, у межиріччя Ельби і Одеру в цей час були здебільшого безуспішними і не принесли їм жодної п'яді полабо-слов'янської землі. Виняток становить лише ранньосередньовічна Польща, правитель якої Болеслав Хоробрий (992–1025), використавши суперництво за корону в Німецькій імперії після смерті Оттона III (1002 р.), захопив Лужиці й Мішенську (Мейсенську) марку, населені серболужицькими племенами. Це спонукало щойно обраного німецьким королем Генріха II (1002–1024), прийняти на Великдень 1003 р. у Кведлінбурзі з великими почестями делегацію Лютицького союзу і укласти з ними антипольський договір, котрий як підкреслює В. Брюске, був настільки вигідним для лютичів, що тогочасний німецький хроніст Титмар Мерзебурзький (975–1018) вважав за краще промовчати про нього, щоб не погіршити думку про Генріха в очах сучасників (Bruske 1955, s. 58). З. Суловський трактує допомогу лютичів Генріху II на початку XI ст. як вибір меншого зла в умовах двосторонньої загрози Полаб'ю з боку саксів і Польщі (Sulowski 1981, s. 163).

Польсько-німецька війна у якій брали активну участь у якості союзників німців військові з'єднання Лютицького союзу, тривала з невеликими перервами з 1003 по 1018 р. Спочатку кровопролитні бої точились передусім на теренах Мільська і Лужиць, але у 1005 р. війська союзників форсували Одер і дійшли до Познані, де був підписаний мир, згідно якого Болеслав I Хоробрий офіційно зрікався своїх претензій на чеські і серболужицькі землі (Титмар 2005, кн. VI, р. 27, с. 104).

Проте, після повторного захоплення Болеславом I Лужиць і Мільська у 1007 р. польсько-німецький конфлікт поновився, що змусило лютичів у 1015 р. знову долучитись до війни поляків з німцями у якості союзників Генріха II. Судячи зі свідчень джерел, особливо активною була їх участь у військових діях у 1017 р., де брали участь їх значні військові сили, котрі намагались спільно з союзниками безуспішно атакувати польське місто Німци. Під час його облоги стався конфлікт лютичів з німцями, оскільки саксонський воїн нібито «випадково пошкодив каменем штандарт їх божества». Конфлікт вдалося врегулювати лише після того коли Генріх II у якості відшкодування моральних збитків сплатив лютичам 12 талантів срібла (Титмар 2005, кн. VII, р. 64, с. 159). Однак, на цьому негаразди для них не закінчились. Під час переправи біля міста Вурцен через повноводну річку Мульду, лютичі втратили другий штандарт богині, разом зі свитою у 50 воїнів, що його супроводжували. За повідомленнями Титмара Мерзебурзького, ті воїни, що повернулися з походу живими, вбачали у цих подіях несприятливі божественні знамення і хотіли на вічі, за порадою жрецтва, відмовитися від союзу з німцями, але за наполяганням знаті вирішили цього не робити (Титмар 2005, кн. VII, р. 64, с. 159). У цьому контексті можна погодитись з думкою В. Бодрухіна, що а початку XI ст. каста жерців ще не мала особливої влади в управлінні союзом лютичів (Бодрухин 2007, с. 105). Хоча язичеські жерці все ж проявили себе активно уже в 1018 р., коли організували військовий похід лютичів проти ободритського князя Мстислава, що не захотів брати участь у попередньому році у їх спільному з німецьким імператором поході на Польщу (Fritze 1982, s. 156). За словами Титмара, лютичі спустошили більшу частину Ободритського князівства, а самого князя з кращими воїнами заставили заховатися у місті Звірін (Шверін). Місцеві жителі, що повстали під впливом язичницької агітації проти Мстислава змусили його втекти разом з родиною з батьківщини (Титмар 2005, кн. VIII, р. 5, с. 166–167).

Після тривалого протиборства з сусідніми державами у 1018–1028 р. нарешті наступив період затишшя, насамперед у відносинах лютичів з Німеччиною і Польщею, зумовлений очевидно, скрутним становищем Конрада II (1024–1039) і Мешко II (1025–1034), котрі на початку свого правління опинилися у стані боротьби з внутрішньою опозицією у своїх країнах і в цей час мало цікавились справами язичницького Полаб'я. Однак, врегулювавши внутрішньополітичну ситуацію Конрад II поновив у 1029 р. свої військові дії у межиріччі Ельби і Одеру, напавши на племінний центр мільчан Будішин. Проте, взяти його так і не зміг, мабуть, через відсутність військової допомоги з боку лютичів.

У 1031 р. різко погіршилося зовнішньополітичне становище Польщі, проти якої утворилася коаліція у складі Німеччини, Чехії і Русі, котра завдала їй поразки, змусивши Мешко II укласти

невигідний мир з імперією, за яким він віддавав їй Лужиці і Мільсько (Szrejter 2016, s. 245). Для Лютицького союзу відпав грізний противник на Сході і найбільш небезпечним ворогом для них знову стає лише Німеччина, котра за подібної розстановки політичних сил мала можливості і силу продовжити свою експансію углиб Полаб'я. Отож, лютичі займають ворожу позицію щодо неї і починають на початку 30-х років здійснювати свої набіги на прикордонні райони Саксонії. Для захисту від них Конрад II наказав побудувати фортецю Вербен. У 1033 р. лютицька армія форсувала Ельбу, дійшла до Вербена і перемогла під його стінами німецьких рицарів убивши багатьох з них, у тому числі графа Людгера і його 40 дружинників. (Barkowski 2015, s. 184).

Імператор покладав провину за вибух конфлікту на обидві сторони та й не міг, ймовірно, ефективно воювати в той час, оскільки боровся одночасно на кількох фронтах, тому вирішив владнати суперечку, з допомогою методів «божого суду» – поєдинку кращих воїнів воюючих сторін. Поєдинок виграв слов'янин, який вбив німецького рицаря. Німці залишили поле бою, обмежившись зміцненням оборонних валів Вербена (Strzelczyk 2013, s. 72). Однак, це не допомогло, так як у 1035 р. лютичі взяли фортецю перебивши весь її гарнізон і взяли в полон багатьох саксів. Наступного року Конрад II змушений був у черговий раз відправитись у похід на Полаб'я. Цього разу йому вдалося здобути перемогу над військами лютичів, обложити їх даниною і дати багатьох заручників (Бодрухин 2000, с 33). Проте данницькі відносини, на думку А. Павінського, існували лише тоді, коли імператор приходив з сильним військом на Полаб'я, коли ж він був відсутній відновлювалась самостійність і поновлювались напади (Павинский 1871, с. 140).

Джерела засвідчують у 1055–1056 рр. нове загострення відносин між німцями і лютичами. Під час перебування імператора Генріха III (1039–1056) в Італії лютичі здійснюють кілька нападів на Саксонію, у відповідь саксонські феодалі об'єднавши сили у свою чергу у 1056 р. вирішили організувати загарбницький похід на Полаб'я. Саксонська армія зустрілася з лютицькою 10 вересня 1056 р. у болотистій місцевості під Пшенцлавом у гирлі р. Гавели, де зазнала нищівної поразки. У битві загинув маркграф Північної марки Вільгельм і кальтенбурзький граф Дітріх з величезною кількістю саксонського воїнства. Ті кому вдалося врятуватися від слов'янського меча потонули у річці Гавелі (Widajewisz 1946, s. 25). Подібної поразки у слов'янських землях між Ельбою і Одером німецькі рицарі ще не зазнавали. Звістка про програну битву під Пшенцлавом стала причиною апоплексичного удару і раптової смерті у 1056 р. імператора Генріха III (Szrejter 2016, s. 247).

Переможна битва під Пшенцлавом була, як виявилось останнім триумфом Лютицького, союзу, адже вже у 1057 р у ньому несподівано спалахнула боротьба за гегемонію між основними племенами, що входили до його складу. Базуючись на археологічних джерелах, З. Суловський цілком слушно вбачає коріння цієї міжусобиці в швидкому суспільно-економічному розвитку черезпенян у порівнянні зі стагнацією у господарському житті ротарів (Sulowski 1981, s. 163). Однак, тогочасні писемні джерела дещо по іншому інтерпретують причини міжусобної війни у лютичів у 1057 р. Так, Гельмольд зазначає з цього приводу: «Іх чотири племені, і вони називаються лютичами, або вільцями; з них хижани і черезпеняни, як відомо проживають по цей бік Пени, ротарі ж і доленчани – по той бік. Між ними розпочалася велика суперечка про першість у хоробрості і мужності. Оскільки ротарі і доленчани бажали панувати через те, що у них є найдавніше місто і найбільш знаменний храм, у котрому виставлено ідол Редегаста, і вони тільки собі приписували єдине право на першість тому, що усі слов'янські народи часто їх відвідують заради [отримання] відповіді і щорічних жертвопринесень. Але черезпеняни і хижани відмовились їм підкоритись і, навпаки, вирішили захищати свою свободу зброєю» (Гельмольд 2011, кн. I, р. 21, с. 178).

Інший німецький хроніст, сучасник цих подій, Адам Бременський детально описав хід цього протистояння: «Коли їх суперництво дійшло до відкритої війни, доленчани і ротарі, не дивлячись на підтримку з боку хижан, були розбиті черезпенянами. У другій битві ротарі знову зазнали нищівної поразки. Нарешті, у третій битві черезпеняни також вийшли переможцями. Тоді переможені, прикликавши собі на допомогу князя Готшалка, а також герцога Бернгарда і короля данців напали на ворогів і протягом семи тижнів утримували за свій рахунок велике військо трьох королів, оскільки черезпеняни чинили мужній опір. Багато тисяч язичників було тоді перебито з обох боків і ще більшу кількість взято в полон. Нарешті, запропонувавши королям 1500 талантів черезпеняни досягли миру». (Адам 2011, кн. III, р. 22, с. 72).

Не дивлячись на остаточну перемогу ротарів у міжусобній війні 1057 р., для конфедерації лютичів її наслідки виявились катастрофічними. Лютицький союз розпався і в подальшому до нього входили лише два племені: ротарі і доленчани. Оскільки «хижани і черезпеняни до ріки Пени», були включені, за повідомленням Адама Бременського, до Ободритського князівства Готшалка, котрий ревно насаджував у своїх володіннях християнство (Адам 2011, кн. III, р. 20,

с. 71). Проте, консолідаційний курс Готшалка, його спроба створити у ободритів ранньофеодальну державу, зазнали краху у 1066 р., коли він був вбитий 7 червня у Ленцені в ході великого антинімецького і антихристиянського повстання (Адам 2011, кн. III, р. 50, с. 84), ініціатива котрого, очевидно, виходила від лютичів, насамперед язичницької Ретри (Fritze 1960, s. 185).

Знищення залишків християнства у ободритському князівстві у 1066 р. не принесло Лютницькому союзу очікуваного зростання політичного значення, втраченого у ході міжусобної війни 1057 р. Його могутність була уже в минулому. Взимку 1068 р. у лютницькій землі раптово вторгся гальберштадський єпископ Бурхард і не зустрівши жодного опору з боку захоплених зенацька слов'ян форсованим маршем досягнув Ретри, знищив її. Викрав священного білого коня Сварожича, з допомогою якого жерці проводили гадання, верхи на котрому триумфально повернувся до Німеччини (Borkowski 2015, s. 192).

У 1069 р., також взимку, у похід проти лютичів пішов німецький король Генріх IV (1056–1106), котрий здобув кілька невеликих гродів, знищив низку язичницьких храмів, перебив і забрав у полон масу місцевої людності та піддав землі слов'янських племен між Ельбою і Одером страшному спустошенню (Бодрухин 2000, с. 35). Незважаючи на поразки завдані їм у 1068–1069 рр., лютичі однак не потрапили у той час у залежність від німців. Примітно, що будучи безумовно вельми ослаблені, ротарі і доленчани були ще в змозі чинити настільки сильний опір, що навіть сам німецький король не зміг їх повністю підкорити.

Показовим є той факт, що вже невдовзі під час повстання в Саксонії проти короля Генріха IV (1073–1075 рр.) (Гельмольд 2011, кн. I, с. 27), обидві сторони цього конфлікту – саксонські повстанці і німецький король – гарячково намагаються за допомогою хабаря заручитись військовою підтримкою Лютницького союзу. Проте, у конфедерації лютичів не було єдності. Коли це доленосне для лютичів питання розглядалося на вічі, його учасники розбились на два протидіючі угруповання, суперечки між котрими переросли у криваву бійню, що призвела до великої кількості жертв. У результаті лютичі не використали історичний шанс, не скористались ослабленням обох своїх найбільших ворогів під час саксонського повстання. Вони залишилися нейтральні, незважаючи на те, що зима 1073/1074 рр. була вельми суворою, річка Ельба замерзла і виникли прекрасні умови для нападу. (Strzelczyk 2013, s. 75). Це й засвідчило повний розпад Лютницького союзу. Знекровлені лютичі остаточно були переможені більш сильними сусідніми державами лише після 1120 р. Східні області Лютницького союзу відійшли польському князю Болеславу Кривоустому (1106–1138), західні були включені до складу Ободритського князівства (Херрман 1986, с. 343).

Таким чином, лютницькі племена – хижан, черезпенян, доленчан і ротарів, що об'єдналися наприкінці X ст. у союз з метою відсічі зовнішній агресії створили своєрідну «аристократичну республіку» з досить сильними пережитками військової демократії. Лютичі не усвідомили вчасно державно-консолідуючої ролі християнства. Негативну роль у процесі формування державності у лютичів відіграла язичницька релігія, котра допомагала знати зберігати і підтримувати роз'єднаність племен. Інтеграційна роль культу Сварожича виявилась незначною, він не міг компенсувати відсутність сильної центральної влади у лютичів. Прагнення касти жерців узурпувати владу у Лютницькому союзі привело у середині XI ст. до міжусобної боротьби між племенами, що увійшли до його складу. Це переконливо показує слабкість лютницької конфедерації як політичного організму, що й стало одним з головних факторів поневолення лютичів, як і в цілому полабсько-прибалтійських слов'ян, у XII ст. німецькою державою.

Список джерел та літератури

BARKOWSKI, R., 2015, *Slowianie polabscy. Dzieje zaglady*. Warszawa: Bellona, 271.

BRUSKE, W., 1955, *Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes. Deutsch-wendische Beziehungen des 10–12 Jahrhunderts*. Munster-Koln: Bohlau, 256.

FRITZE, W., 1960, *Probleme der abodritischen Stammes – und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herrschaftstaat. Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder*. Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag, 141–219.

FRITZE, W., 1982, *Beobachtung zu Entstehung und Wesen des Lutizenbundes. Fruhzeit zwischen Ostsee und Donau*. Berlin: Dunker: Humboldt, 130–166.

LABUDA, G., 2002, *Fragmety dziejow Slowianszczyzny zachodniej*. Poznan: PTPN, 960.

- SCHMIDT, R., 1974, Rethra. Das Heiligtum der Lutizen als Heiden-Metropole. Festschrift für Walter Schlesinger. Köln-Wien, Bd. 2, 165–198
- STRZELCZYK, J., 2013, Słowianie polabscy. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 143.
- SULOWSKI, Z., 1981, Sporne problemy dziejów Związku Wieleńców – Łuciców. Słowianszczyzna Polabska między Niemcami a Polską. Poznań: Wydawnictwo UAM, 155–165.
- SZREITER, A., 2016, Pod pogańskim sztandarem. Dzieje tysiąca, wojen Słowian polabskich od VIII do XII wieku. Warszawa: Instytut wydawniczy Erica, 335.
- WIDAJEWICZ, J., 1946, Weleci. Katowice: Instytut Śląski, 22.
- АДАМ БРЕМЕНСКИЙ, 2011, Деяния архиепископов гамбургской церкви. Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский. Славянские хроники [пер. с лат.]. Москва: СПСЛ, 7–150.
- БОДРУХИН, В. Н., 2000, Славяне и немцы в истории Бранденбурга (X–XIII вв.) Луганск: Вид-во СЛУ, 108.
- БОДРУХИН, В. Н., 2007, О роли языческих жрецов у лютичей. Вестник Удмуртского университета, 7, 99–107.
- ГЕЛЬМОЛЬД из Босау, 2011, Славянская хроника. Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский. Славянские хроники [пер. с лат.]. Москва: СПСЛ, 151–304.
- ПАВИНСКИЙ, А., 1871, Полабские славяне в борьбе с немцами VIII–XII ст. Санкт-Петербург: Типография Ф. Сушинского, 170.
- САЛИВОН, А. Н., 1985, Вильцы-Лютичи. Об историческом прошлом полабских славян. Вопросы истории славян. Воронеж: изд-во Воронежского ун-та, 122–135.
- ТИТМАР МЕРЗЕБУРГСКИЙ, 2005, Хроника в 8 книгах. Москва: «СПСЛ», 256.
- ХЕРПМАН, Й., 1986, Ободриты, лютичи, руяне. Славяне и скандинавы [пер. с нем.]. Москва: Прогресс, 338–359.

References

- ADAM BREMENSII, 2011, Deiania arkhiepiskopov gamburgskoi tserkvi [Acts of the archbishops of the Hamburg Church]. Adam Bremenskiy, Gelmold iz Bosau, Arnold Liubekskii Slavianskie Khroniki [per. s lat.]. Moskva: SPSL, 7–150. [In Russian].
- BARKOWSKI, R., 2015, Słowianie polabscy, Dzieje zagłady [Polabian Slavs. History of an extinction] Warszawa: Bellona, 271. [In Polish].
- BODRUKHIN, V. N., 2000, Slaviane i nemtsy v istorii Brandenburga (X–XIII vv.) Luhansk: Vyd-Vo SNU, 108. [In Russian].
- BODRUKHIN, V. N., 2007, O roli yazycheskikh zhretsov u ljutichey. Vestnik Udmurtskogo universiteta, 7, 99–107. [In Russian].
- BRUSKE, W., 1955, Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes. Deutsch – wendische Beziehungen des 10–12 Jahrhunderts [Research on the history of the Lutici Union. German-Slavic relations of 10–12 centuries] Munster Köln: Bohlau, 256. [In German].
- WIDAJEWICZ, J., 1946, Weleci [Weleci]. Katowice: Instytut Śląski, 22. [In Polish].
- GELMOLD IZ BOSAU, 2011, Slavianskaia khronika [Chronicle of the Slavs] Adam Bremenskiy, Gelmold iz Bosau, Arnold Liubekskiy. Slavianskie Khroniki [per s lat.] Moskva: SPSL, 151–304. [In Russian].
- LABUDA, G., 2002, Fragmenty dziejów Słowianszczyzny zachodniej [Fragments of the history of the Western Slavs] Poznań: PTPN, 960. [In Polish].
- PAVINSKIY, A., 1871, Polabskie slaviane v borbe s nemtsami VIII–XII st. Sankt-Peterburg: Tipografiia F. Sushinskogo, 170. [In Russian].
- SALIVON, A. N., 1985, Viltzy-ljutichi. Ob istoricheskom proshlom polabskikh slavian. Voprosy istorii slavian. Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo un-ta, 122–135. [In Russian].
- STRZELCZYK, J., 2013, Słowianie polabscy [Polabian Slavs]. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 143. [In Polish].
- SULOWSKI, Z., 1981, Sporne problemy dziejów Związku Wieleńców-Łuciców Słowianszczyzna Polabska między Niemcami a Polska, Poznań: Wydawnictwo UAM, 155–165. [In Polish].
- TITMAR MERSEBURGSKII, 2005, Khronika v 8 knigakh [The Chronicon in 8 books] Moskva: SPSL, 256. [In Russian].
- FRITZE, W., 1960, Probleme der abodritischen Stammes – und Reichesverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herrschaftsstaat. Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder [Problems of the obodrit tribal and state constitutions and its development from a tribal state to a ruling

state. Settlement and constitution of the Slavs between the Elbe, Saale and Oder]. Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag, 141–219. [In German].

FRITZE, W. 1982, Beobachtung zu Entstehung und Wesen des Lutizenbundes Fruhzeit zwischen Ostsee und Donau. Berlin : Dunker Humbolt, 130–166. [In German].

KHERMAN, J., 1986, Obodrity, liutichi. rujanie. Slaviane i Skandiny [Obodrites, Lutici, Rujans, Slavs und Scandinavians]. Moskva: Progress, 338–359. [In Russian].

SCHMIDT, R., 1974, Rethra. Das Heiligtum der Lutizen als Heiden-Metropole Festschrift fur Walter Schlesinbger. Kohn-Wien, Bd. 2, 165–198. [In German].

SZREITER, A., 2016, Pod poganskim sztandarem. Dzieje tysiacu wojen slowian polabskich od VIII do XII wieku [Under a pagan banner: the history of a thousand wars of the Polabian Slavs from the 7 th to the 12th centuries]. Warszawa: instytut wydawniczy ERICA, 335. [In Polish].

Політичний розвиток Лютицького союзу (кінець X – початок XII ст.)

У статті на основі нарративних джерел та спеціальної історичної літератури аналізується процес виникнення, особливості політичного розвитку та занепаду Лютицького союзу наприкінці X – на початку XII ст. Дослідження спирається на принципи історизму, науковості й авторської об'єктивності, а також на використання загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння) та спеціально-історичних (історико-типологічний, історико-системний) методів.

Зазначається, що вирішальним моментом в утворенні Лютицького союзу стало повстання полабсько-прибалтійських слов'ян 983 р., причиною котрого було посилення податкових утисків і насильне насадження християнства німецькими світськими і духовними феодалами на території Полаб'я. Аналізуються питання специфіки політичного устрою Лютицького союзу.

При цьому наголошується на важливості народних зборів у суспільно-політичному житті лютичів. Швидше всього це було віче з представників племен, ймовірно, очільників малих бургових округів, котрі обговорювали головні питання життєдіяльності Лютицького союзу, під дахом храму у Ретрі. Безперечно, сильним на зборах був голос жрецтва.

Прослідковуються військово-дипломатичні зносини лютичів з сусідніми народами, передусім німцями й поляками у розглядуваний період.

Проведений аналіз дозволив автору встановити, що Лютицький союз, котрий виник наприкінці X ст. з метою відсічі зовнішній агресії, являв собою своєрідну «аристократичну республіку» з досить сильними пережитками військової демократії.

Встановлено, що лютичі не усвідомили вчасно державно-консолідуючої ролі християнства. Негативну роль у процесі формування у них державності відіграла язичницька релігія, котра допомагала знаті зберігати і підтримувати роз'єднаність племен.

Доведено, що інтеграційна роль культу Сварожича виявилась незначною, він не міг компенсувати відсутність сильної центральної влади у лютичів. Прагнення каст жерців узурпувати владу у Лютицькому союзі привело у середині XI ст. до міжусобної боротьби між племенами, які увійшли до його складу. Це переконливо свідчить про слабкість Лютицької конфедерації як політичного організму, що й стало одним з головних факторів поневолення лютичів у XII ст. Німецькою державою.

Ключові слова: Лютицький союз, хижани, черезпеняни, доленчани, ротарі, Ретра, віче, культ Сварожича, жрецтво, ободрити, німці, поляки.

Mykola Rud, Candidate of Historical sciences, Associate professor, Department of Ancient and Medieval History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Микола Рудь, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0483-936X>

Received: 02.09.2022

Advance Access Published: October, 2022